

A kő marad

Kiegészítés az irodalomkönyvhöz

A világ gyorsabban változik, mint ahogy a tankönyvek ezt a változást követni tudják. Ha már el is tűntek azok, akik a tankönyveket írták, a könyvek attól még változatlanok maradnak. Ha pedig már valami évtizedek alatt – tévesen – rögzült az emberek fejében, azt nagyon nehéz átformálni. Talán ez az oka annak, hogy számos jelentős író és költő a mai napig nem kapja meg a nekik járó figyelmet. Nézeteik annak idején nem illettek bele a hatalom által sulykolt egyetlen lehetséges értelmezésbe, az eltelt tizenkét esztendő alatt pedig nem fordult akkorát a világ, hogy őket újra a megérdemelt tisztelet övezze.

Az egyik ilyen félig-meddig elfeledett óriás Wass Albert, a múlt század egyik legnagyobb magyar írója, a nyelv igazi művésze, akinek minden sora tanítás az emberiségről, a lélekről és az értékesről.

Wass Albert erdélyi főnemesi családban született 1908. január 8-án a Kolozsvár közelében fekvő Válaszúton, gróf Wass Endre és Bánffy Ilona gyermekeként. A Wass család nemesi címét a legenda szerint még Szent László királytól nyerte, annak érdeméül, hogy a család egyik őse, Buzátfia Lób 1081-ben a kun betörés ellen harcoló királyt az általa egy, az orrán nyíllal megsebzett, felbőszült bölénybikától megmentette azáltal, hogy a bikát szarvainál fogva bedobta a czegei tóba. A király neki adományozta a tavat, a körülvevő dombokkal együtt. Ezeknek a domboknak az egyikén állt a vasasszentgotthárdi udvarház, melybe maga az író is beleszületett. A család régi kastélyát már lerombolták, helyén ma konzervgyár éktelenkedik.

Wass Albert a neves kolozsvári Farkas Utcai Református Kollégiumban 1926-ban tett sikeres érettségi vizsgát, azután, hogy az előző évben a román hatalom által kirendelt felügyelőbiztos közreműködése révén az érettségizni kívánó tanulók 86%-a elbukott. Ezután Magyarországon, a Magyaróvári, majd a Debreceni Gazdasági Akadémián tanult tovább. Az apja tanácsára Bukarestben eltöltött katonaidő után Németországban (Hochenheimben) és Franciaországban (a Sorbonne-on) fejlesztte tovább erdészeti és kertészeti ismereteit. A tanulmányok végeztével hazatért a családi birtokra, ahol erejének megfeszítésével még az akkori, szűkös lehetőségek közepette – a nagybirtokok java részét a román állam elvette – is mintagazdaságot rendezett be. A megmaradt birtokokon úgy kellett gazdálkodni, hogy a család boldogulásán túl megteremtődjön a lehetőség az erdélyi magyar kultúra fenntartására, támogatására is. Nehéz, összetartásra kötelező idők voltak ezek, amelyekben az erdélyi arisztokrácia java képes volt összefogni, és az elnyomás éveiben is létrehozni a magyar kultúra létének alapfeltételeit.

Az egyensúlyra és megbékélésre épülő igazi erdélyi, “transzilván” szellemiség segített ebben. A transzszilvanisták az erdélyi magyarság önálló lelki alkatát és jellegét tételezték fel, ennek a különbözőségnek a vizsgálata révén igyekeztek meghatározni az erdélyi lélek fogalmát, amelynek főbb központi elemei: a történelmi szükségszerűség révén megvalósult önálló erdélyi történelem, az erdélyi táj a gondolkodásra is kiható, azt formáló igen nagy szerepe, valamint az együtt élő népek közötti tolerancia elve, mely az erdélyi kultúrák és népek sorsközösségéből fakad.

A transzszilvanizmus eszméjét hirdető erdélyi írók hitvallása Wass Albertben egy életen keresztül megmaradt, s műveinek állandó eszmei vázát alkotta. Életének utolsó szakaszában is szilárdan kiállt a transzszilvanizmus létjogosultsága mellett.

Az író igen magas, misztikus szintre emeli gondolatvilágában Erdélyt és az erdélyi szellemiséget. Mert Erdély számára nem csak földrajzi egység. Ebben a szóban nála benne van mindaz, ami igaz, jó és tisztességes. Nem véletlen – tartja –, hogy a vallásszabadság is elsőként Erdély lelkéből fakadt. Nem lehetett véletlen, hogy a válságos időkben a magyar szellemiség utolsó mentsvára volt Erdély, a magyar kultúra menedéke, “ahol viharban is virágzott a lélek”. Meglátása szerint az erdélyi ember, legyen az magyar, szász vagy román, nem téveszti össze a kultúrát a civilizációval, a valóságot a látszattal, a hazafiságot az elfoglaltsággal, az igazat a hamissal, a jót a rosszal. Úgy érzi, Erdély levegőjében van valami láthatatlan, megnevezhetetlen transzcendentális erő, mely mintha a földből sugározna elő, belenő a fába, a hegyekbe, de legfőképpen az emberi lélekbe és gondolkodásba. Ez az erő az erdélyi lélek, az erdélyi szellem, melynek révén – ha idegen tényezők nem avatkoznak közbe – Erdély az “emberi lélek virágos kertjévé” válhatott volna.

“Vannak a világon szebb vidékek, magosabb hegyek, gazdagabb vizek, fényesebb városok – írja –, de békésebb esték, szelídebb szellők, kékebb égbolt, színesebb virágok, békésebb emberek sehol sincsenek Isten szabad ege alatt. De a hangsúly a szabadságon van. Ideje hát, nagyon is ideje, hogy helyrebillenjen a szabadság mérlege Erdély vérrel és könnyel öntözött földje fölött.”

Ez volt az az – erdélyi népek között valaha fennállt – egyensúlyi állapot, mely eleddig nem állt helyre, melyet a történelem vihara elsöpört, felborulása teret engedett az emberben megbúvó gonosznak. “Egyik őszám – írja Wass Albert – az 1600-as évek derekán Moldovából hozatott munkaerőt a földek művelésére, miután a sok háborúság során a Mezőség magyar jobbágysága kipusztultak. Papot is hozatott velük, templomot is építtetett nekik, s még a Szentírást is lefordíttatta számukra az oláhok nyelvére. Kétszáz esztendővel később ezeknek a moldovaiaknak a leszármazottai fölgyújtották a kastélyt, lerombolták a magyar templomot, s hiába billent helyre az idő múltával a világ: a magyar templomot már nem építette föl senki”. Az író minden keserű élménye ellenére is rendületlenül hitt az emberi jóságban. Nem engedi, hogy írásait indulatoktól feszülve tegyék le kezünkből, hanem békét teremt ott, ahol az érzelmek viharai dúlnak, a szeretet és a megbocsátás örökérvényű igazságával.

Wass Albert első verseskötete 1927-ben jelent meg, de igazi feltűnést 1934-ben jelent meg első regényével, a Farkasveremmel keltett. A gazdálkodás és a kultúra támogatása mellett később is mindig maradt elegendő ideje az írásra. Az erdélyi magyar irodalom megszervezésében a legjelentősebb szerepet a Helikon írói munkaközösség töltötte be, mely 1926-ban báró Kemény János (1903-1971) kezdeményezésére jött létre a báró marosvécsi kastélyában. A közösség 1928-ban önálló folyóirattal jelentkezett Erdélyi Helikon címmel, kiadója, az Erdélyi Szépművészeti Céh pedig 1924-44 között összesen 166 művet jelentetett meg, olyan nagyságokét, mint Bánffy Miklós, Berde Mária, Dsida Jenő, Gulácsy Irén, Kós Károly, Kemény János, Karácsony Benő, Kuncz Aladár, Molter Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szabó Dezső, Szemplér Ferenc, Székely Zoltán, Tamási Áron, Tompa László és a fiatal Wass Albert. A marosvécsi kastélyban történő rendszeres találkozásokkor, a Kós Károly által faragott, a kertben álló nagy kőasztal mellett örökre meghatározó

élmények érték az író, melyek közül egy igen emlékezetes alkalom idős korára is tisztán megmaradt benne, erről a következőképpen mesélt:

“Minden este valamelyikünknek fel kellett olvasnia valamit munkái közül. Ezen a bizonyos estén – azt hiszem 1933-ban vagy 34-ben lehetett –, Dsida Jenőn volt a sor, és akkor felolvasta a Magyar Zsoltárt, a Psalmus Hungaricumot. Tudod, abban az évben bejárta Franciaország legszebb vidékeit, és valahányszor szép vidéket látott, mindig Magyarország és Erdély fájt neki. Ez kijön a versben is. Mikor befejezte, könny volt mindenki szemében. Ekkor felállt Kós Károly – barázdás arcán hullottak a könnycseppek –, odament Dsida Jenőhöz, megölelte, és azt mondta neki: ’Te taknyos, hogy mersz ilyen szépet írni!’ Mindig elérezkenykedek, ha erre gondolok, és a szép napokra, amiket ott eltöltöttünk...”

Folyamatosan jelentek meg regényei, majd 1940-ben, munkássága elismeréseként Baumgarten-díjat kapott, ez azonban csak egyike volt azon szakmai és társadalmi elismeréseknek, amelyekben részesült. 1942-ben Klebelsberg-díjat, 1944-ben pedig Zrínyi irodalmi díjat nyert. 1938-ban tagja lett az Erdélyi Helikonnak, 1939-ben az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a Kisfaludy Társaságnak, végül pedig 1944-ben a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai sorába választotta.

1943 márciusában az Ellenzék című lap főszerkesztője lett, majd amikor e minőségében nem volt hajlandó együttműködni a német Gestapo embereivel, és megjelenésükkor egyszerűen kisétált a szerkesztőségből, csak úgy úszta meg a felelősségrevonást, hogy apja régi barátja, Veress Lajos tábornok az ukrán frontra “menekítette”. Veress egyik vezetője volt a titkos náciellenes mozgalomnak, Horthy Miklós kormányzó parancsára létesített kapcsolatot a szövetséges erőkkel, megpróbálván alkut kötni velük, felajánlva a németek elleni harcot, ha garantálják azt, hogy nem a szovjetek, hanem az angolok és az amerikaiak fognak bevonulni Magyarországra. A próbálkozások eredménytelenek maradtak, a válasz mindig ugyanaz volt: “Vegyék fel a kapcsolatot Sztálinnal. Magyarország Oroszország érdekkörében van”. Veress tábornokot és szárnysegédjét, Wass Albertet 1944 szeptemberében végül letartóztatták a németek. Az író néhány nap múltán szabadon engedték, azonnal visszament a frontra harcolni.

A harcokban szerzett érdemeiért I. és II. osztályú német vaskereszttel tüntették ki, a háború legvégéig folyamatosan harcolt az előrenyomuló orosz és román csapatok ellen. 1945 húsvétján végül alakulatával együtt Sopronnál hagyta el az országot. Soha többé nem térhetett vissza szülőföldjére, Erdélybe. Így mesélt a szülőföldről való elválás utolsó emlékképeiről:

“Az orosz tankok ott dübörögtek már a feleki úton, zúdult a halál Kolozsvárra. (...) Az utcák üresek voltak, halálosan üresek, mint éjfélkor a temetők. A Mátyás-szobor megett ott állt komoran, gyönyörű szépen a Szent Mihály templom, s szemben vele a Bánffy-palota, mellette mindjárt az apácák gondozásában levő Központi Szálló és Étterem előtt két szürke apáca térdelt a szennyes járdán imára tett kezekkel, s néztek fel a templom tetején csillogó aranykeresztre némán, mozdulatlanul. Két apró kis megrettent emberi lélek a nagy üres térségben, ágyúszó és tankdübörgés közepette. (...) Abban a pillanatban éreztem, tudtam, hogy az a világ, az én világom, amiben felnőttem, menthetetlenül összedült, elpusztult, befejeződött.”

A román népbíróság a háború után, hevenyészett vádirat alapján, néhány román egymásnak is ellentmondó tanúvallomására alapozva, távollétében halálra ítélte. Azzal

vádolták meg, hogy bosszúvágytól vezérelve két ízben is felbujtott magyar katonákat románok meggyilkolására 1940-ben, Észak-Erdély visszatérése után. A vádiratra jellemző, hogy több eltérő adat szerepel benne, például az áldozatok számát, illetve nevét illetően is, sőt, még az író és szintén halálra ítélt apja nevét is háromféleképpen írták le! Egyértelmű, hogy az ítélet az *erdélyi magyar arisztokrata írónak* szólt.

Az író időközben Németországba került (a halálos ítéletről is csak évekkel később értesült), ahol erdómérnökként alkalmazták, később, Hamburgban csak éjjeliőrként tudott elhelyezkedni egy építkezésen, ahol, kihasználva idejét, éjjelente írta regényeit, köztük egyik legismertebb művét, az *Adjátok vissza a hegyeimet!*.

Az 1951-es esztendő már Amerikában találta, ahol előbb egy farmon dolgozott, majd egy katonai akadémián algebrát tanított, 1957-től nyugdíjazásáig (1970) pedig a Floridai Egyetemen tanított történelmet, európai irodalmat, valamint német és francia nyelvet. Néhány évig a Szabad Európa Rádió munkatársa is volt. Lakóhelyeül – mivel végtelen szeretete és vágyódása az erdő után változatlan maradt – a négyszázhuszonöt ezer holdnyi lakatlan erdőségben, az Okala National Forest területén található Astor-villát választotta, melyben egészen haláláig élt.

Amerikai élete kezdetétől fogva célul tűzte ki maga elé az emigráns magyarság megszervezését, példaként a két háború közötti Erdély magyarsága lebegett szeme előtt. Bár Észak-Amerikában mintegy másfélmillió magyar emigráns élt akkoriban, egységbe forrasztásuk mégis csak jelentős nehézségek árán haladt. 1962-ben megalapította az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet, majd 1970-ben a Danubian Press sajtóvállalatot. Ezek a vállalkozások könyveket, újságokat adtak ki, melyek feladata Magyarország és Erdély megismertetése a külvilággal, a magyar kultúra bemutatása, a magyarságról terjengő hazugságok cáfolata volt. Elképesztő szívóssággal és elhivatottsággal, szűkös anyagi lehetőségek közepette végezte ezt az olykor sziszifuszinak tűnő munkát. A szervezőmunka mellett még az írásra is futotta erejéből, újult erővel mesélt a lelkében kitéphetetlenül tovább élő régi világáról, Erdélyről. Soha nem lanyhult szívében a hazája iránti szeretet: “Ha újra elővesz a sajtó honvágy, gondolj arra: minden kép, amit mutat, a múlté. Mintha réges-régi fényképes albumban lapoznál. Ma már semmi sem azonos azzal, ami benned fáj.”

Munkája persze nem maradt visszhang nélkül Romániában sem. 1979-ben az újságok hasábjain indítottak hajsztát ellene, újra felidézve a régi “ügyet”, mely alapján halálra ítélték, a román állam kiadatását kérte, melyet bizonyítékok híján az amerikai állam természetesen megtagadott. Saját elmondása és közvetlen környezetének vallomása szerint még a hetvenes években is több merényletet kíséreltek meg ellene a Securitate ügynökei, akiknek fegyvereiből származó golyónyomokat még a vele készült, 1996-ban forgatott riportfilm során is meg tudta mutatni.

Wass Albert 1996-ban nyújtotta be kérelmét a Belügyminisztériumhoz, melyben magyar állampolgárságért folyamodott. Az író, aki egész életében a magyarság sorsának jobbra fordításán munkálkodott, szinte emberfeletti erőfeszítéssel, szeretett volna magyar állampolgárként, magyar földön meghalni. A Belügyminisztérium 1998 elején azonban elutasította a kérelmet! Tar Sándor tiszteletbeli washingtoni főkonzul és Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetsége elnökének közbenjárására állítottak ki végül egy dokumentumot, azonban Wass Albert életében már nem térhetett haza, hiszen betegséggel küzdve, magányosan, megkeseredve, ráadásul a magyar állam általi

elutasítás irtóztatós csalódottságával a szívében úgy döntött, “a kivénült harcos leteszi a fegyvert” és 1998. február 17-én floridai otthonában önkézevel véget vetett életének.

Életútja és hitvallása erősíti a mi lelkünket is, hiszen példamutatás arra, hogyan lehet és kell a legnehezebb helyzetben is megtartani a Reményt, hinni az eljövendőben és minden elénk tornyosuló akadály ellenére sem elfelejteni, hogy mindannyiunk közös feladata: együtt munkálkodni közös jövőnk, a magyarság közös jövőjének jobbra fordulásán. Hiszen, ahogy írja “Üzenet haza” című versében: “...És lészen csillagfordulás megint / és miként hirdeti a Biblia: / megméretik az embernek fia / s ki mint vetett, azonképpen arat. / Mert elfut a víz és csak a kő marad, / de a kő marad.

Wass Albert halála után végre hazatérhetett, a marosvécsi kastély kápolnájában, egykori házigazdája, Kemény János sírjának közelében temették el. A kertben ott áll domborműve is, egy, a Marosból kiemelt hatalmas kövön. A kastély hivatalosan zárt státuszának dacára egyre többen és többen jönnek leróni tiszteletüket a század egyik legnagyobb magyar írója előtt.

Higgyünk neki, amikor azt írja, sosem szabad elveszíteni hitünket, hiszen: “...Isten, aki a kivágott csonkból termő fát tud növesztetni újra, nem hagyja elveszni a népeket sem, akik benne hisznek”.

(forrás: Fráter Olivér – Tündöklő csillagunk, Hunnia, 119. szám; Szűcsné Harkó Enikő – Ismertessétek az igazságot...; A vádlott neve: Wass Albert (dokumentumgyűjtemény))

Cseresznyés Lóránt